

УДК 336.1(477)

Р. Августин

ГЕОЕКОНОМІЧНЕ ТА ПОЛІТИЧНЕ ТЛО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У МІЖВОЄННИЙ ПОЛЬЩІ

Здійснено інституційний аналіз політико-економічних наслідків Першої світової війни та польської окупації західноукраїнських земель, що стали тлом розгортання національного господарського руху у міжвоєнний період.

Ключові слова: підприємництво, інституційний аналіз, національний господарський рух, селянство, визвольні змагання, окупація.

У сучасній економічній науці зростає розуміння того, що залучення інституційного аналізу до економічної теорії та історії економіки є одним із найважливіших векторів удосконалення цих дисциплін. У цьому контексті інституційне становлення українського господарського середовища у Галичині впродовж 1819 – 1939 рр. у підневільних умовах Австро-Угорщини та міжвоєнної Польщі становить одну із найцінніших складових національної господарської традиції. Творення інституційного поля національної господарської самоорганізації українців у Галичині, стало одним із найбільших здобутків західної вітки українства другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст. Очолили цей процес енергійні непересічні особистості, які добре розуміли, що формування економічного фундаменту нації діалектично взаємопов’язане із колосальною роботою у царині відродження таких ментально характерних для українців рис, як підприємливість, ощадливість, прагнення до особистої свободи й добробуту. Тісна взаємодія українців краю спричинилася до формування національного господарського інституційного поля, що зумовило діяльність галузевих станових організацій національної кооперації та приватного підприємництва, які опанували щораз нові сфери аграрного виробництва, торгівлі, промислової й фінансово-кредитної діяльності, у яких домінували чужинці. Об’єднані ідеєю господарського солідаризму, вони підтримували матеріально й морально національну культуру й освіту, жертвуючи на це свої кошти та беручи безпосередньо активну участь у громадсько-культурному житті краю та знаходили взаємну підтримку у середовищі цього унікального громадянського суспільства.

Дослідження проблеми політико-економічних наслідків Першої світової війни та польської окупації західноукраїнських земель є дуже важливим для з’ясування тих надзвичайно складних умов, у яких відроджувалися національні господарські інституції на цих теренах.

Соціально-економічне становище західноукраїнських земель після закінчення Першої світової війни та поразки визвольних змагань доцільно розглянути, виходячи із людських та матеріальних втрат, з одного боку, та підневільних умов, в яких опинилися Східна Галичина, Холмщина, Підляшшя, Західна Волинь та Західне Полісся у результаті польської окупації – з іншого.

Від серпня 1914 до серпня 1920 рр., тобто впродовж шести років, Західна Україна була, з невеликими перервами, театром воєнних дій. Матеріальні та людські втрати на цих землях були чи не найбільшими серед воюючих народів. Населення Східної Галичини,

яке налічувало у 1910 р. 5 326 729 чол., зменшилося у 1921 р. до 4 869 964 чол., тобто на 8,57% або на 456 765 чол. [1]. Найбільше потерпіли Тернопільське та Станіславівське воєводства, що не дорахувалися відповідно 11% та 10% [2–4]. Абсолютна більшість цих людських втрат була спричинена війною, тобто українці гинули “на полях боїв спочатку за чужу, потім за свою визвольну справу, вмирали від пошестей, недоїдання” [5] на рідній землі чи в сумній пам’яті австрійських таборів Талергофі, Гмінді, Вольфсбергу чи польських таборів Домб’є, Стржалково, або ж поневірялися чи знайшли свій останній притулок на Сході. Матеріальні збитки, завдані війнами, були так само вражаючі. Значна частина території західноукраїнського регіону “була довготривалим побоевищем, вздовж і впоперек перерізували її стрілецькі рови позиційних боїв, а за ними широкі простори, в глибину запліля, були постоем для воєнних резервів, місцем воєнних складів та важкого, часто жорстокого, воєнного режиму” [6]. Польсько-українська війна спричинилася до знищення 50 тис. будинків, а польсько-радянська – 1358 будинків [7]. За підрахунками Ю. Павликовського загальна кількість зруйнованих житлових та господарських будівель у Східній Галичині становила протягом 1914 – 1920 рр. 506 тис., зокрема в сільських громадах понад 406 тис. Загалом же цей регіон, площа якого становила 58 тис. кв. км, потерпів найбільше, коли брати до уваги, що на решті західноукраїнських земель площею 990 тис. кв. км було знищено 499 тис. будинків. Крайовий Уряд Галичини у лютому 1919 р. констатував, що на відбудову зруйнованого війнами господарства потрібно у цінах того часу 3,5 млрд корон, а вже у 1921 р. ця сума зросла, з огляду на інфляцію, у 10 разів і становила 35 млрд польських марок, не враховуючи руйнувань у ході українсько-польської та польсько-радянської воєн [8].

Більшість українського населення у воєводствах Західної України становили селяни (75%) та сільськогосподарські робітники (10%). За даними офіційної статистики, у 1921 р. на території Західної України налічувалося 538245 карликових господарств (розміром до 2 га), що становило 48,4% загальної кількості господарств. Дрібних земельних наділів (3–5 га) було 32,6% [9]. 44% господарств не мали коней, 26% володіли лише одним конем, 16% не мали корів, а 55,8% мали по одній корові [10].

Польська дипломатія намагалася за будь-яку ціну домогтися створення хоча б візії легітимності окупації західноукраїнських земель на міжнародній арені. 25 червня 1919 р. Вища Рада Версальської конференції надала повноваження Польщі на окупацію Галичини із застереженням, що вона забезпечить автономію цієї території, а також політичну, релігійну й особисту свободу населення. Гарантом дотримання цієї умови повинна була бути Ліга Націй [11]. Формальним наслідком вищезначених міжнародних правових актів стало ухвалення польським сеймом Закону від 26.09.1922 р. про автономію трьох галицьких воєводств та постанови про заснування українського університету, рішення яких, проте, так і залишилися лише на папері. Це стало аргументом для прийняття 14 березня 1923 р. постанови Ради послів Антанти про прилучення Галичини до Польщі. Доцільно зауважити, що у “Статуті Галичини”, який став основою для цього рішення, йшлося про польську “опіку” над українськими землями на 25 років, хоча у постанові Ради послів про це чітко не зазначалося [12]. Незважаючи на правові зобов’язання Польщі щодо забезпечення прав та свобод українського населення краю, позірним гарантом яких була Ліга Націй, фактичною політикою Польщі було посилення колонізації окупованих українських земель як у адміністративному аспекті, так і в економічній та культурно-духовній сфері. Ще задовго до остаточного визнання суверенітету Польщі над західноукраїнськими територіями у Версалі Варшава вдалася до антиукраїнського терору, намагаючись зломити опір

українства польській окупації. Українці Галичини, серед яких рівень національної свідомості був найвищим, бойкотували перепис 1921 р. й вибори до сейму 1922 р., а найрадикальніші елементи звернулися до терористичної тактики і саботажу щодо польських урядовців і державних установ. Про жорстокість польського терору на початку окупації Галичини свідчить хоча б той факт, що протягом 1919 – 1920 рр. майже 70 тис. українців пройшло через польські в'язниці та концентраційні табори [13].

Польський уряд уже в 1924 р. прийняв закон, який забороняв використовувати українську мову в урядових установах. Того ж року тогочасний міністр освіти С. Грабський ініціював прийняття так званого “Lex Grabski”, згідно із яким більшість україномовних шкіл стали двомовними з переважанням польської мови. Було зігноровано так само постанову сейму про організацію українського університету, а у Львівському університеті було скасовано українські кафедри. Сам С. Грабський пророкував, що шляхом асиміляції шкільництва, землеподілу та інших засобів українську проблему в межах польської держави буде зліквідовано протягом 25 років [14, 15].

Політична дискримінація українства доповнювалася політикою колонізації, суть якої полягала у тому, що, згідно із законами про земельну реформу і колонізацію 1920 і 1925 рр., для зміцнення польської присутності на східних кордонах уряд почав запрошувати до Галичини і Волині переселенців. Польські осадники, більшість яких складали ветерани армії, отримували великі наділи найкращих земель і щедрі фінансові субсидії. Ті, що не бажали обробляти землю, займали привілейовані посади у поліції, на пошті, залізницях або ставали дрібними чиновниками.

Парцеляція великих маєтків, що покликана була пом'якшити земельний голод, насправді ж вилилася у ще одну форму дискримінації українців, цього разу – економічну. Як свідчить статистика, вже до початку 1923 р. у Галичині було розпарцельовано понад 200 тис. га землі, здебільшого серед польських колоністів. Під військову колонізацію на Волині уряд передав 112 тис. га, а на Поліссі – 133 тис. га. Загалом же на українських землях під Польщею було розпарцельовано таким чином 445 тис. га землі. Таємне урядове розпорядження допускало доступ не більше як 5% малоземельного українського селянства до участі в земельній реформі [16]. До Другої світової війни на західноукраїнських землях під Польщею між польськими колоністами було розпарцельовано 818,7 тис. га землі [17], а число польських переселенців досягло 300 тис. чол. у сільській місцевості та 100 тис. чол. – у містах [18].

Західноукраїнські землі були в економічному відношенні аграрними окраїнами, що постачали центральним регіонам Польщі дешеву сировину, натомість купуючи там дорогі готові товари. Навіть за польськими мірками окуповані українські землі були економічно краєм аграрним, де, проте, густота населення була “промисловою” (в окремих повітах вона становила 182 чол. на 1 кв. км) Так, у Східній Галичині на початку 20-х рр. ХХ ст. 86,4% населення жило з рільництва [19], тоді як загалом у Польщі – 50%, до того ж у промисловості було зайнято лише 8% населення при середній цифрі 20% у поляків [20]. Слаборозвинута промисловість Західної України була представлена, здебільшого, невеликими підприємствами та ремісничими майстернями, якими володіли переважно поляки або ж представники іноземного капіталу. Іноземні банки контролювали провідні галузі промисловості регіону: нафтову та деревообробну, де їм належало відповідно 88,5% і 44,4% виробництва [21]. Українське робітництво краю було малочисельним, а оплата праці – низькою. З року в рік посилювалося масове безробіття, що стало найактуальнішою соціальною проблемою.

Ще гіршим було соціальне становище селянства. Як уже зазначалося вище, у селі панував величезний земельний голод і “перенаселення”. До того ж, дрібноземельні селянські господарства були явно недостатньо забезпечені робочою і продуктивною худобою або ж не мали її зовсім. Так, вже у 1927 р. безкінних селянських господарств було 44%, а однокінних – 27%, 18% селянських родин не мали корів, а у 59% було тільки по одній корові [22]. Це зумовлювало створення надлишку робочої сили, яка, проте, не могла бути зреалізована у тогочасній промисловості. Пом’якшити проблему за допомогою еміграції ставало щораз складніше, оскільки у міжвоєнний період США та Канада скоротили квоти емігрантів.

Злидений соціальний стан, політична та національна дискримінація українців лише посилили їхнє прагнення до реалізації своєї національної енергії. Як зазначає І. Витанович, “Сама політична боротьба, продовжування її дуже обмежених легальних форм в посталій таємній революційній організації УВО не могли мати успіху без організації громадсько-економічної самопомоги. Без неї й політична боротьба могла переходити в акт розпуки, які давали б ворогам нагоду репресувати населення та далі його винищувати” [23]. Разом із наростанням радикальних настроїв серед правого крила західноукраїнського політикуму, в середовищі значної частини української еліти ліберального спрямування посилювалося розуміння необхідності творення нового соціального стану – приватного купецтва та підприємців, який б “причинився до українізування наших міст і містечок та збільшив ряди національно свідомого міщанства, оцього середнього стану, без якого не можна говорити про повне життя народу” [24].

Одним із завдань економічної політики Польщі стало встановлення кількісного співвідношення польського населення до непольського на східних теренах держави. З одного боку, уряд прагнув вирішити проблему аграрного перенаселення на власне польській території, а з іншого – посилити економічний та політичний вплив на західноукраїнських землях. Таким інструментом повинно було стати осадництво, на яке покладалися завдання соціальної та політичної опори польської влади на західноукраїнських землях. У липні 1919 р. Сейм схвалив рішення про принципи проведення аграрної реформи, а через рік затвердив відповідний закон. Документи передбачали парцеляцію державних земель, понаднормової частини поміщицьких земель, занедбаних господарств тощо. До того ж, коли в центральних воєводствах норма землі, що не підлягала примусовому викупу, становила 60–180 га, то для східних, а саме там, “де цього вимагатиме інтерес держави”, цифра була піднесена до 400 га. Протягом першого періоду колонізації (14 вересня 1919 р. – 30 червня 1920 р.) на 69 тис. га землі Східної Галичини було поселено 12 тис. польських родин, або майже 60 тис. осіб, із етнографічної Польщі. Правовою основою військового осадництва стали два закони від 17.12.1920 р. Вони передбачали, зокрема, заселення військовими колоністами земель Волинського воєводства і передачу в безоплатне користування до 45 га землі колишнім воїнам, які відзначилися у польсько-українській та польсько-совєцькій війнах. Ці новостворені господарства не можна було ні продавати, ні передавати іншим особам без дозволу уряду протягом 25 років [25]. Згідно з рішеннями Ради Міністрів від 23.03.1921 р. і 26.04.1922 р., був створений фонд допомоги військовим осадникам [26]. Щоправда, інфляція знецінила його. Щорічно виділялись різні суми для допомоги осадникам, однак вони були недостатніми для забезпечення умов нормальної праці на землі. Отже, базуючись на законах, які, беручи до уваги час їх схвалення, не мали бути застосовані у Східній Галичині, в сільській місцевості Західної України насаджувалася

мережа господарств польських цивільних та військових осадників. На тому, що “закон про аграрну реформу не підходить” до “умов Східної Малопольщі, а його проведення там вважалося б таким, що суперечить міжнародним постановам”, наголошував у 1921 р. дослідник економічної та соціальної історії Польщі, тодішній професор Львівського університету Ф. Буяк. Президент ЗУНР Є. Петрушевич у ноті до Верховної ради Антанти від 04.12.1920 р. зауважив, що в разі продовження польським урядом колонізаційної політики “перед автохтонним селянством Східної Галичини стоїть марево повільної, голодової смерті” [27].

У лютому 1923 р. К. Сроковський – публіцист, історик за фахом, один із організаторів Польської демократичної партії в Галичині, на той час член уряду – отримав завдання від тодішнього прем’єра В. Сікорського подати звіт про ситуацію “на східних кресах”. Прем’єр планував на його основі виробити стійку програму політики уряду щодо меншостей, які населяли вказані території. К. Сроковський здійснив поїздку по східних воєводствах у березні – квітні, вивчаючи стан справ на місці. Він дійшов висновку, що слов’янські меншості “на кресах” пригноблюються національно і знищуються економічно. У звіті він відзначав, що всі великі держави у національній політиці застосовують поєднання двох методів: ліберального та уніфікаційного, і при цьому діє правило компенсації (за завдані втрати). Якщо держава прагне досягти хоча б формального визнання з боку меншостей, що її населяють, то повинна виконувати це правило. Щодо польських урядових кіл, то, як наголошував К. Сроковський, вони намагаються створити новий тип політики для національних меншостей, який “полягає у принципі уніфікації і національного утиску без застосування будь-яких компенсацій у сфері матеріальних благ” [28].

24 березня 1923 р. Сейм ухвалив тимчасово припинити військове осадництво, а 20 червня наступного року – закон, що давав право купувати землю на “кресах” не тільки полякам, а й особам інших національностей, за умови, що вони “не були покарані за злочини перед польською державою”. У результаті землю на південно-східних територіях Польщі придбали 75% поляків і 25% українців [29]. Через відсутність належної фінансової урядової допомоги новоствореним господарствам з 1924 р. загальмувалася військова колонізація. Польські економісти швидко переконалися, що військове осадництво не дає бажаних економічних і політичних результатів. Давалися взнаки нефаховість колишніх військових, відсутність або недостатність інвентаря, технічних засобів [30]. Схвалений 28 грудня 1925 р. Сеймом закон про аграрну реформу передбачав продовження політики осадництва “на кресах”. Вона мала і надалі становити складову частину економічної політики Польщі. Загалом протягом 1919–1929 рр. у Західній Україні було створено понад 77 тис. господарств польських селян, які заволоділи понад 600 тис. га землі [31]. За умов земельного голоду в краю така політика могла призвести лише, з одного боку, до погіршення становища корінного населення Східної Галичини, яка була головним осередком концентрації цивільних осадників, а з іншого – до загострення національних відносин. Не могла послабити напруженості заохочувана польськими урядами еміграція звідси малоземельного та безземельного селянства. Так, щорічна еміграція з території Тернопільського воєводства становила приблизно 2–2,5 тис. осіб [32].

Одна з головних фігур у політичній історії міжвоєнної Польщі В. Вітос після відвідин “Східної Малопольщі” в 1927 р. зазначав, що в цьому краю українське населення не лише становить значну більшість, а йому також притаманна висока національна свідомість, політичний досвід і почуття “ненависті до всього польського, поглиблене ще

недавніми битвами, що проводились під гаслом державної самостійності і звільнення від польського панування”. Реально оцінюючи ситуацію, він дійшов висновку, що є тільки два шляхи виходу: приготуватися в перспективі до втрати краю або зважитися на політику, яка втримає його при Польській державі [33]. Проте ні за часів диктатури Ю. Пілсудського, ні пізніше не проводилась інша політика щодо національних меншостей, окрім пропагованої Р. Дмовським. Цією політикою була створена ситуація, якої боявся Ю. Пілсудський, коли у грудні 1918 р. писав: “Ні за що у світі я не бажав би, щоб Польща володіла великими просторами з ворожо настроєним населенням” [34]. Однак ці побоювання стали реальністю. Українське громадянство з кожним роком посилювало опір офіційній політиці польських урядів. Провідною силою українського національного руху стало Українське Національно-демократичне об’єднання (далі – УНДО), яке очолило легальну опозицію режимові. Здобувши низку депутатських місць у Сеймі та Сенаті 1928 р., УНДО активізувало свої виступи проти польської політики щодо Західної України. Поряд із існуванням легальної опозиції, в українському політичному русі виникло об’єднання нелегальне – Організація українських націоналістів (далі – ОУН), яка висувала радикальну програму боротьби з окупаційною владою. Основним засобом протидії колонізаторській політиці Польської держави ОУН вважала акції терору і саботажів. Українсько-польські суперечності поглиблювалися в міру загострення внутрішньополітичної ситуації у країні, досягнувши особливого напруження в роки світової економічної кризи. Влітку і восени 1930 р. на території Західної України прокотилася хвиля підпалів польських маєтків, акцій саботажу. Основна їх частина була здійснена ОУН [35]. Організацією протестно-саботажної кампанії керівництво ОУН мало на меті підірвати престиж Польської Держави як перед українським населенням, так і на міжнародній арені, загальмувати процес польської колонізації українських земель, заманіфестувати появу ОУН. З метою придушити зростаючий український національний рух урядові кола в 1930 р. провели каральні акції на українських землях, які отримали назву “пацифікації” (“умиротворення”). Кілька сот каральних експедицій вчинили погроми приблизно 800 населених пунктів у 450 гмінах Східної Галичини [36]. Як зазначалось у звіті повітової поліції Тернопільського воєводства, “в місцевостях, через які пройшла хвиля пацифікації, українське життя, як політичне, так і культурне, завмерло” [37]. Український парламентський клуб у Сеймі в січні 1931 р. звернувся до останнього з вимогою в якнайкоротший термін розглянути факти зловживань, здійснених урядовими особами, встановити розміри завданої шкоди з метою її подальшого відшкодування, покарати винних [38]. Через місяць заява подібного змісту була спрямована міністрові військових справ Польщі. У ній вказувалися конкретні факти зловживань військовиків у Бучацькому та Підгаєцькому повітах Тернопільського воєводства у жовтні 1930 р. Зокрема, наголошувалося, що під час так званої пацифікації масово знищувались українські освітні та громадські організації, а українське населення піддавалось різним тілесним покаранням [39]. У Сенаті відбулася гостра дискусія з приводу вимоги Українського клубу. Сенатор І. Макух, лідер Української соціалістично-радикальної партії, відзначив у своїй промові, що правлячі кола Польщі протягом тривалого часу виношували плани пацифікації українського населення, до чого неодноразово закликала й урядова преса, а хвиля підпалів стала зручним моментом для початку запланованої акції. Сенатор зауважив, що не менша кількість пожеж, які в цей час були характерним явищем для всієї Польщі, спостерігалася, зокрема, на Помор’ї, проте там уряд не вважав за необхідне застосувати силу. Метою пацифікації, як наголосив

І. Макух, було залякати і знищити активних діячів українського національного руху і тим самим “зламати” українців [40]. Польсько-українське порозуміння, що могло стати реальністю в середині 30-х рр. ХХ ст., так і не відбулося. Однією з перешкод на його шляху стала невирішеність аграрного питання. Загал польського громадянства продовжував висловлюватися за посилену колонізацію українських земель. Однак звучали і критичні думки щодо доцільності такої політики. Так, у жовтні 1936 р. в інтерв’ю газеті “Бунт Млодих” колишній прем’єр Польщі В. Грабський зазначав, що колонізаційна акція на східних теренах Польської Держави є безрезультатною, насамперед через “перенаселеність цієї частини краю”; по-друге, тому, що прибулий колонізаційний елемент переважно бідний, а отже, невдоволений і непевний свого становища в майбутньому через вороже ставлення місцевого населення. Цей елемент потребуватиме постійної допомоги від уряду, але останній не зможе її надавати. Тому, при першій нагоді, на що вказувала практика, польські колоністи продадуть придбану землю місцевому селянинові. Окрім того, як відзначав В. Грабський, невдоволення і українських, і польських селян може загрожувати “полівінням” мас, зваживши на сусідство “з колективістською державою” (СРСР) [41]. На ці ж проблеми вказував і відомий польський політик, граф Станіслав Лось [42], який закликав уряд реалізувати аграрну реформу, керуючись наступними чинниками: 1) реальним станом речей; 2) справедливістю; 3) здоровим глуздом. На думку С. Лося, у разі ігнорування цих чинників значно загостряться “національна та соціальна проблеми на селі”. “Політика рятування польської землі, – наголошував С. Лось, – сформувала маловідомий до цього часу в Польщі тип селянина – гандляра землею” [43]. Йдеться про продаж землі, придбаної поляками-колоністами за дешеvu ціну, українським селянам за значно вищими цінами. Неодноразові подальші звернення ЦК УНДО та Українського парламентського клубу до польського уряду із закликом припинити аграрну колонізацію Східної Галичини залишилися без уваги [44]. Навпаки, 1 жовтня 1936 р. було оголошено перелік маєтків у “Східній Малопольщі”, що підлягали примусовій парцеляції. З огляду на таке рішення, УНДО розпочало антиколонізаційну акцію скликанням 15 жовтня великого протестаційного мітингу у Львові. На ньому з доповіддю про колонізацію українських земель виступив один із лідерів УНДО Ю. Павликовський. Він наголосив на неправомірності дій польських урядів, держави, яка “власним законом з 26.09.1922 р. про галицьке самоврядування виразно заявила”, що ні вона, ні жодна правова установа “на території, зокрема, галицькій, не буде провадити колонізації” [45]. Учасники мітингу схвалили низку резолюцій, які вимагали: 1) парцеляції на користь місцевого сільського населення; 2) скасування інструкції про непродаж землі особам української національності та передачу її в руки колоністів; 3) припинення дотацій на військову та цивільну колонізацію тощо. При цьому наголошувалося, що аграрні справи українських земель повинен урегулювати Галицько-Волинський Сейм автономної української території в Польщі [46 – 48]. Мітинг став поштовхом до поширення протестаційних заходів на всій території Східної Галичини. З 15 жовтня до 1 січня 1937 р., за підрахунками партійної преси УНДО, відбулося майже 200 мітингів. Найбільше їх відбулось у Тернопільському воєводстві. На мітингах схвалювалися резолюції антиколонізаційного змісту, вимагалось надати самоврядування тощо [49]. Враховуючи настрої мас, керівництво УНДО висунуло низку вимог, що мали на меті покращити матеріальне становище українського народу. Ці вимоги були сформульовані у промові посла В. Мудрого 6 грудня 1936 р. на пленарному засіданні Сейму. В. Мудрий вимагав негайно вирішити і врегулювати низку питань, зокрема,

нормалізувати парцеляцію в Західній Україні, з огляду на “великий земельний голод” у цьому регіоні припинити подальший вплив колоністів [50]. Гострим спротивом зустріла українська громадськість проект закону про обмеження обороту нерухомого майна, утвореного або збільшеного внаслідок парцеляції [51]. Закон створював широкі можливості для втрати українським селянством придбаних земельних ділянок, оскільки головною метою урядового проекту було відчуження карликових господарств, які “стали осередком суспільної та політичної нестабільності”, тоді як заможні господарства розцінювались як “опора суспільного порядку” [52]. 30 листопада 1936 р. Рада Міністрів ухвалила законопроект, який у другій половині грудня було винесено на розгляд Сейму. Як відзначало “Діло”, його схвалення мало призвести “до вигнання кілька десятків тисяч родин з їх ґрунтів, які вони купили, за які чесно заплатили” [53]. На засіданнях сейму розгорілася гостра дискусія між українськими та польськими послами. Останні вказували на необхідність при парцеляції здійснювати передачу землі у галицьких воєводствах полякам. Український посол В. Целевич у промові, виголошеній на пленарному засіданні Сейму 19 лютого 1937 р., зауважив, що перехід землі у власність нової групи польських осадників (20 тис. родин) не матиме ніякого значення для оборони держави, збільшить відсоток польського населення у деяких воєводствах щонайбільше на 2–3%. Поза тим, наголосив В. Целевич, такий крок вороже настроїть до держави мільйонні маси сільського населення [54]. Негативні наслідки нової хвилі колонізації усвідомлювала й значна частина польських політиків, про що свідчать публікації в часописах “Кур’єр Варшавський”, “Час”. Зокрема, “Час” зазначав, що витіснення українського населення з допомогою колонізаційної акції є неможливим, а спроба в цьому напрямі зумовить протидію у нього, через що умови життя поляків-осадників стануть нестерпними, а їх колонії рано чи пізно перейдуть до українських власників [55]. Навіть у часописі СН “Кур’єр Варшавський” зазначалося, що “колонізація на українських землях є дуже і дуже небезпечним експериментом, що загрожуватиме і буде загрожувати оборонній силі держави” [56]. Український парламентський клуб домігся внесення у проект двох принципових положень: 1) закон не буде стосуватися господарів землі, які відкупили її у колоністів; 2) закон застосовуватиметься лише до господарств, утворених унаслідок сусідської парцеляції [57].

Певні надії на позитивні зміни українські політичні кола пов’язували з відвіданням південно-східних воєводств країни міністром внутрішніх справ М. Косьцялковським у липні 1937 р. З його іменем українські політичні сили пов’язували ліберальний напрям у національній політиці Польської Республіки [58, 59]. У газеті “Діло” зазначалось, що міністр наочно зможе переконатись у перенаселеності та пауперизації українського села, наявності значної кількості карликових господарств, і це мусить утвердити його в думці, що Східна Галичина не може бути територією колонізації та осадництва. При цьому газета зауважувала, що часткове оздоровлення аграрних відносин може настати лише після переходу землі в руки місцевого малоземельного і безземельного селянина [60]. Проте сподівання щодо вирішення аграрного питання на користь українських селян були марними. Навіть у період безпосередньої воєнної загрози, у 1939 р., коли польський уряд мав би головну увагу зосередити на питанні посилення обороноздатності країни, він з новою силою продовжив “акцію зміцнення польського елемента у Східній Малопольщі”. На засіданнях Ради Міністрів за участю головнокомандувача збройних сил Польщі І. Ридз-Сміглого, які відбулися 25 і 28 січня 1939 р., було ухвалено, щоб до 15 лютого 1939 р. кожен міністр подав план ліквідації

української проблеми в рамках свого відомства. На підставі цих документів у другій половині лютого 1939 р. апарат Ради Міністрів розробив під грифом “цілком таємно” “Проект постанови Ради Міністрів у справі акції, що має на меті зміцнення польського елемента у Східній Малопольщі”. Документ визначав засоби, які мали призвести до структурно-національних змін на південно-східних теренах Польщі. Серед них: “а) сільське осадництво..., б) еміграція зовнішня, а також міграція внутрішня” [61]. Як зазначалося в документі, парцеляційно-осаднича акція повинна ґрунтуватися на таких засадах: “1) для використання запасу землі, що залишився, з метою кількісного збільшення польського елемента зберігатимуться санкції, що застосовуються вже кілька років при приватній парцеляції і захищають від переходу землі в непольські руки; 2) значна частина наявного земельного запасу буде призначена на нові колонії, які заселятимуться, перш за все, польським елементом із західних повітів Львівського воєводства; ... 4) створення нових польських осад повинно зосереджуватися в місцях найважливіших з точки зору захисту держави, а також там, де кількісне зміцнення польського елемента може дати йому перевагу над непольським елементом; ... б) польські осадники будуть оточені надзвичайно турботливою опікою з боку держави і суспільства у сфері культурних та економічних потреб” [62]. Цей документ є доказом національної щодо українців дискримінації і свідченням ігнорування польським урядом усіх норм права власної держави та міжнародного. Оцінюючи аграрну політику Польщі міжвоєнного періоду, доцільно відзначити, що вона була спрямована на реформування аграрного устрою і призвела, загалом, до глибоких зрушень на селі, які сприяли піднесенню загальної продуктивності сільськогосподарського виробництва, розвитку товарно-грошових відносин. Проте позитивні зміни мало торкнулися східних воєводств Речі Посполитої Польщі. Урядова політика на цих теренах, що виявилася у проведенні осадницької колонізації, не вирішила проблеми аграрного перенаселення на власне польських територіях, не створила міцної опори польській владі у Західній Україні і спричинила тут загострення національних відносин. Незважаючи на розуміння значною кількістю польських політиків неправомірності та шкідливості таких заходів для інтересів держави та спротив українського населення, протягом усього міжвоєнного періоду осадницька колонізація була важливим політичним та економічним чинником національної політики Польської Республіки.

Висновки

Поразка визвольних змагань та окупація Галичини Польщею не зламали державотворчого духу українства. Без надії на будь-яку допомогу з боку польського уряду українські патріоти, здебільшого учасники визвольних змагань, засобами кооперації та організації приватного купецького і промислового руху змогли повернути віру народу у самого себе, у свої власні сили.

Література

1. Павликовський Ю. Галичина після війни 1914 – 1920 / Ю. Павликовський // Кооперативна республіка [Текст]. — 1928. — Березень. — Ч. 3. — С. 122.
2. Weinfeld I. Rocznik Polski [Tekst] / I. Weinfeld. — Warszawa : [b. w.], 1922. — S. 26—29.
3. Мороз О. Українське селянство першої половини ХХ століття. Трагедія і героїзм [Текст] / О. Мороз, С. Злупко. — Львів : Універсум, 1997. — 165 с.
4. Павликовський Ю. Населення Галичини [Текст] / Ю. Павликовський. — Львів : [б. в.], 1925. — С. 10, 11.

5. Витанович І. Історія українського кооперативного руху [Текст] / І. Витанович. — Нью-Йорк : ТУК, 1964. — 624 с.
6. Там само. — С. 319.
7. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 r. Gospodarstwa wiejskie. Województwa wschodnie [Tekst]. — Warszawa : [b. w.], 1926. — S. 3; Województwa południowe [Tekst]. — Warszawa : [b. w.], 1927. — S. 12.
8. Павликовський Ю. Галичина після війни 1914–1920... — С. 121—127.
9. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 r. ... — S. 3; Województwa południowe... — S. 5.
10. Kwartalnik Statystyczny [Tekst]. — Warszawa : [b. w.], 1928. — Т. 5. — S. 650, 651.
11. Баран З. До питання про аграрну політику урядів міжвоєнної Польщі стосовно Західної України [Електронний ресурс] / З. Баран. — Режим доступу : w.ji.lviv.ua/n28texts/baran.htm.
12. Там само.
13. Витанович І. Історія українського кооперативного руху... — 624 с.
14. Grabski S. Narod i panstwo [Tekst] / S. Grabski. — Lwow : [b. w.], 1922. — 46 s.
15. Grabski S. Szkoła na ziemiach wschodnich [Tekst] / S. Grabski. — Warszawa : [b. w.], 1927. — S. 8.
16. Витанович І. Історія українського кооперативного руху... — 624 с.
17. Мороз О. Українське селянство першої половини ХХ століття. Трагедія і героїзм... — С. 130.
18. Витанович І. Історія українського кооперативного руху... — 624 с.
19. Павликовський Ю. На земельні теми / Ю. Павликовський // Альманах “Трогада” [Текст]. — Львів : [б. в.], 1923. — С. 17.
20. Субтельний О. Україна: Історія [Текст] / О. Субтельний. — К. : Либідь, 1991. — 512 с.
21. Лановик Б. Історія України [Текст] / Б. Лановик, З. Матисякевич, Р. Матейко. — Т. : Фірма “Карт” ; Науково-комерційний центр “Ерудит”, 1995. — С. 318.
22. Олесневич Л. Кооперативні міфи і капіталістична дійсність. Західноукраїнська буржуазна кооперація (1883–1939) [Текст] / Л. Олесневич. — К. : Наукова думка, 1974. — С. 26.
23. Витанович І. Історія українського кооперативного руху... — С. 321.
24. Несторович В. Українські купці і промисловці в Західній Україні 1920–1945 [Текст] / В. Несторович. — Торонто ; Чикаго : Вид. Клуб Українських Професіоналістів і Підприємців, 1977. — С. 6.
25. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej [Tekst]. — Warszawa : [b. w.], 1921. — Т. 1. — S. 40, 41.
26. Studnicki W. Ziemie wschodnie. Stan gospodarczy i widoki rozwoju [Tekst] / Studnicki W. — Warszawa : [b. w.], 1929. — S. 72.
27. Нота уряду Західної України до Найвищої Ради в справі польської колонізації Східної Галичини. Женева, 4 грудня 1920 р. // Польська колонізація Східної Галичини [Текст]. — Відень : [б. в.], 1921. — С. 16, 17.
28. Srokowski K. Sprawa narodowościowa na kresach wschodnich [Tekst] / K. Srokowski. — Kraków : [b. w.], 1924. — S. 52—56.
29. Єдність трудящих Західної України і Польщі у революційній боротьбі [Текст]. — Львів : [б. в.], 1979. — С. 150.

30. Studnicki W. W sprawie osadnictwa żołnierskiego na ziemiach wschodnich [Tekst]. — Warszawa : [b. w.]. — S. 3, 11.
31. Landau Z. Gospodarka Polski międzywojennej [Tekst] / Z. Landau, J. Tomaszewski. — Warszawa : [b. w.], 1967. — Т. 1. — S. 167.
32. ДАТО, ф. 231 (Тернопільське воєводське управління), оп. 6, спр. 1750, арк. 13.
33. Witos W. Wybór pism i mów. Z podobizną autora, przedmową, objaśnieniami i bibliografią [Tekst] / Witos W. — Lwów : [b. w.], 1939. — S. 237, 238; 241.
34. Pobóg-Malinowski W. Najnowsza historia polityczna Polski [Tekst] : w 2 t. Т. 2 / W. Pobóg-Malinowski. — Gdańsk : [b. w.], 1990. — S. 225.
35. Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років ХХ ст. / Швагуляк М. // Записки НТШ [Текст]. — Львів : [б. в.], 1991. — Т. ССХХІІ. — С. 118.
36. Сель-Роб [Текст]. — 1930. — 12 жовт.
37. ДАТО, ф. 282 (Підгаєцька повітова команда державної поліції Тернопільського воєводства), оп. 1, спр. 1056, арк. 1.
38. Sejm RP. Okres III [Tekst]. — Warszawa : [b. w.], 1931. — Druki. — № 65.
39. Sejm RP. Okres III [Tekst]. — Warszawa : [b. w.], 1931. — Druki. — № 26.
40. Senat RP. Okres III. Sprawozdanie stenograficzne z 6 posiedzenia Senatu RP [Tekst]. — Warszawa : [b. w.], 1931. — S. 59.
41. Rozmowa z Władysławem Grabskim // Bunt Młodych [Tekst]. — 1936. — 10 października. — S. 45.
42. Зашкільняк Л. Українсько-польське порозуміння 1935 р. (за матеріалами архіву Я. С. Лося) / Зашкільняк Л. // Проблеми слов'язознавства [Текст]. — Львів : [б. в.], 1996. — Вип. 48. — С. 62—72.
43. Łoś S. Reforma rolna na południowym wschodzie / Łoś S. // Bunt Młodych [Tekst]. — 1936. — 10 kwiet. — S. 6, 7.
44. Українські вісті [Текст]. — 1936. — 18 лип.; 26 верес.
45. Павликовський Ю. За землю Батьківщини [Текст] / Ю. Павликовський. — Львів : [б. в.], 1936. — С. 8.
46. Резолюції в земельних справах // За рідну землю [Текст]. — Львів : [б. в.], 1936. — С. 39, 40.
47. Mniejszosci narodowe w Polsce. Materiały i dokumenty // Sprawy narodowościowe [Tekst]. — Warszawa : [b. w.], 1936. — a. 6. — S. 611, 612.
48. Діло [Текст]. — 1936. — 4 жовт.; 19 листоп.
49. ААН. — Ministerstwo spraw wewnętrznych, sygn. 963. — S. 29.
50. ЦДІА України у Львові, ф. 344 (Українське національне-демократичне об'єднання), оп. 1, спр. 526, арк. 11-12;
51. Wieś Polska [b. w.]. — 1938. — 19 czerwca.
52. Діло [Текст]. — 1936. — 25 листоп.
53. Sprawozdanie stenograficzne z 42 posiedzenia w dniu 19 lutego 1937 r. [Tekst]. — Warszawa : [s. n.], 1937. — S. 109.
54. Czas [Tekst]. — 1937. — 25 lutego.
55. Ibid.
56. ЦДІА України у Львові, ф. 344, оп. 1, спр. 534, арк. 3.
57. Там само, спр. 526, арк. 2-5.
58. Mniejszości narodowe w Polsce. Materiały i dokumenty... — a. 1, 2. — S. 58.

59. Діло [Текст]. — 1936. — 17 трав.
60. Діло [Текст]. — 1937. — 23 лип.
61. Siwicki M. Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich [Tekst] : w 2 t. T. 1. / Siwicki M. — Warszawa : [b. w.], 1992. — S. 270—312.
62. Там же. — S. 311, 312.

R. Augustyn

**GEO-ECONOMIC AND POLITICAL BACKGROUND OF UKRAINIAN
ENTREPRENEURSHIP RENAISSANCE IN INTERWAR POLAND**

The institutional analysis of political and economical results of the First World War and Polish occupation of Western Ukrainian lands is carried out which became the background for deploying national and economic movement in the interwar period.

Key words: entrepreneurship, institutional analysis, the national economic movement, peasantry, liberation struggle, occupation